

Олександр Желіба (Ніжин)

ПРИВАТНА СИМВОЛІКА З ФОНДУ НІЖИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО ПРЕДВОДИТЕЛЯ ДВОРЯНСТВА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Повітового предводителя дворянства сама посада зобов'язувала контактувати із значною кількістю приватної символіки: то хтось бажає довести швое шляхетство, показуючи дійсний чи міфічний герб, то хтось бажає отримати вже існуюче підтвердження на використання герба чи прізвища, то хтось виступає позивачем, відповідачем, свідком у різноманітних конфліктах та звичайному листуванні, підкріплюючи свій автограф приватною печаткою.

Яка ж символіка побутувала серед ніжинського дворянства як органічної частини дворянства малоросійського? Звернімося до зображень.

Ада... Печатка поручника Григорія Ада... подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 08.01.1823, сургучева, червона, овальна, розмір 20×25 мм. Зображення: німецький щит (вертикальна штриховка поля) покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і наметом (горизонтальна штриховка підбивки), в клейноді п'ять страусових пер, на щиті (вертикальна штриховка) три лемеша в зірку поєднаних трояндою [1]. Печатка відтворює герб «Роля». Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Адасовські. Печатка колежського реєстратора Івана Адасовського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 08.01.1823, сургучева, червона, овальна, розмір 21×26 мм, пошкоджена. Зображення: овальний щит у картуші покритий шляхетською короною, у клейноді хорт, оточений латинськими літерами «L» справа і «W» зліва, в щиті три балки (герб «Корчак») [2]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній. Цікаво, що картуш на печатці копіює картуш із герба Ніжинського козачого полку ХVІІІ ст.

Крім Івана Адасовського у документі згадано як поручителя прапорщика Василя Адасовського, але біля підпису останнього відсутня печатка.

Баричівки (?). Печатка Губернського секретаря Онисима Ба... подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 08.01.1823, сургучева, червона, восьмикутна, розмір 15×17 мм, пошкоджена. Зображення: німецький щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною, у клейноді ..., оточений арматурою, у щиті літера «Б» увінчана стрілою із перетинками («Лис» або «Юнчик») [3]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Бартовці (?). Печатка князя Бартовця подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817,

сургучева, червона, овальна, розмір 25×27 мм. Зображення: в центрі щит розсічений і пересічений, у першому чвертьполі рука із прапором, у другому – лук із стрілою і шаблею, третьому – два леви підтримують корони, у четвертому – штурмова драбина сперта на мур; композиція покрита мантиєю із князівською короною [4]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній, очевидно князь має неукраїнське походження.

Бокиї. Печатка колезького регістратора Степана Бокия подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, кругла, діаметр 20 мм, пошкоджена (?). Зображення: незрозумілий гілкоподібний візерунок [5]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Волевичі (Волевники). Печатка штабс-капітана Василя Волевича (?) подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, овальна, розмір 20×25 мм. Зображення: овальний щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною, оточений зліва левом на гарматі з колесом, справа – шаблями, прапором, гарматою, знизу – барабаном, литаврою, ядрами, на щиті аббревіатура «ВВ» [6]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Волховські. Печатка колезького асесора і почмейстера ніжинського Григорія Івановича Волховського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 19.11.1802, сургучева, червона, овальна, розмір 25×30 мм, пошкоджена. Зображення: німецький щит (горизонтальна штриховка поля) покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і наметом (горизонтальна штриховка підбивки), в клейноді лев між крил, знизу – дві галузки, зображення на щиті не проглядається [7]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Гапочки. Печатка капітана Івана Гапочки подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, кругла, діаметр 25 мм, пошкоджена. Зображення: овальний щит покритий шляхетською короною, оточений зліва списом, рушницею, шаблею, прапором, справа – фігурою тварини на рослині, зображення на щиті не проглядається [8]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Головки. Печатка поручника Павла Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 21×23 мм, пошкоджена. Зображення: в центрі палаюче (?) серце на підставці, що пронизане стрілою справа наліво, композиція покрита шляхетською короною, оточений замість намету мантиєю [9]. Зображення можна ідентифікувати як видозмінений герб "Приятель". Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Данилевські. Печатка губерньського секретаря Івана Лавріновича Данилевського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим.,

1817, сургучева, червона, овальна, розмір 25×27 мм. Зображення: на бароковому щиті з горизонтальною штриховкою абревіатура «SM», знизу і зверху щита рослинний орнамент [10]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Жижі. Печатка ... Жижі подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, овальна, розмір 20×? мм, пошкоджена. Зображення: овальний щит покритий шляхетською короною із хортотом у клейноді, оточений шаблями і прапорами, на щиті герб «Равич» [11]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній. На печатці маємо оригінальне поєднання щита герба «Равич» і клейнода іншого герба («Корчак», «Лескі», «Побуг»?).

Жураковські. Даний герб у кольоровому зображенні у супроводженні опису розміщений серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 1803 р. Опис: «Місяць золотий на щиті як ... рогами обома догори звернений, на кожному розі зірка о шести гранях (на малюнку, що супроводжує опис – зірки восьмигранні), в середині його стріла залізна просто догори вириштована в полі блакитному. Намет над короною ... хвоста (на малюнку – три страусових пера), котрий стріла прошиває з кожного боку ...» [12]. Даний опис підтверджує дані «Малоросійського гербовника» про герб Жураківських як видозмінений «сас» [13]. Варто додати, що знак питання авторів щодо кольору поля герба можна прибрати, оскільки опис однозначно вказує на блакитне поле щита. Неоднозначним є використання клейнода – у документі зображено три пера на протизагу п'яти перам «Гербовника».

Ігнат'єви. Печатка губерньського секретаря Лаонтія Ігнат'єва подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, восьмикутна, розмір 16×16 мм. Зображення: літера («Б», «Л» і «Г»?), на якій птах з розпростертими крилами, зображення оточена мотузкоподібною облямівкою [14]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній, очевидно через російське походження.

Лісмейч (?). Печатка колезького реєстратора Степана подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, овальна, розмір 28×35 мм, пошкоджена. Зображення: щит покритий лицарським шоломом (?) із шляхетською короною, оточений зліва шаблями, прапорами, справа – левом на гарматі з колесами, знизу – барабаном, литаврою, ядрами, на щиті абревіатура «И» (?) [15]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Кивиченські (?). Печатка колезького реєстратора Володимира

Кивиченського (?) подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 08.01.1823, сургучева, червона, овальна, розмір 13×15 мм, пошкоджена. Зображення: під британською короною із одного кореня проростає справа троянда, зліва чортополох, посередині пуп'янок, вгорі півколом напис латинськими літерами «E... DEW» [16]. Складається враження, що дана печатка або скомпільвана у одного і британських власників, або «взята» під час наполеонівських воєн у Європі. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Кунцевичі (Кушевичі?). Печатка підпоручика Федора подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, кругла, діаметр 17 мм, пошкоджена. Зображення: круглий щит в оточенні пальмової (?) та лаврової (?) гілок [17]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Макаєвські. Печатка колезького протоколіста Івана Макаєвського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 11.04.1812, сургучева, червона, кругла, діаметр 20 мм. Зображення незрозуміле: корона, птах, картуш, гулки (?) [18]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Малатевичі. Печатка колезького регістратора Кузьми Малатевича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, овальна, розмір 19×24 мм. Зображення: літери «С» і «М» (в спадок від батьку?) [19]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Менепховські. Печатка благочинного села Плоске Михайла Менепховського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 19×24 мм. Зображення: літери «М» і «М» (Михаил Менепховский) в оточенні лаврових гілок зв'язаних бантом, над абрєвіатурою «всевидяще око» [20]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Наливайки. Печатка капітана Олександра Наливайка подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, восьмикутна, розмір 14×14 мм. Зображення: літери «Н» і «А» (Наливайко Александр), на якій птах з розпростертим правим крилом і згорнутим лівим, над яким гілка (лаврова?) [21]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній.

Наумови. Дане зображення супроводжене написом «герба не існує, печатка є, зроблена на службі в Ніжинському карабінерному полку» із супроводженням кольорового зображення розміщене серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 25 березня 1805 р. [22]. Опис: В бароковому картішу на срібному тлі чорний вензель «ПН»; щит увінчаний малиновою митроподібною шапкою і оточений арматурою: чотирма малиновими знаменами, чорним списом та срібною шаблею із чорним руків'ям вістря догори; дане зображення накладено на коричневе поле у зеленому бароковому картуші.

Варто відмітити, що оскільки прізвище Наумових не згадане в «Малоросійському

гербовнику» і звучанням вказує на російське походження, можна вважати, що дана родина походить із заїжджих безгербовних російських дворян. Кольорова печатка близька за іконографією шапки, знамен, списа і шаблі до герба Тарасевичів, отже, можна стверджувати про малоросійські впливи на печатку Наумових і про певні традиції творення приватної символіки лівобережного українського дворянства.

Нестеровичі. Даний герб у кольоровому зображенні у супроводженні опису розміщений серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 1805 р. Опис: «Підкова повинна бути плечем догори в полі блакитному срібна, або поліроване залізо, згори неї хрест позолочений, на шоломі хорт, до половини, ніби вистрибує з корони в правий бік з перев'язом на шиї і ремінцем...» [23]. На гербі окрім елементів опису ще зображено зелено-чорний намет. В цілому, опис і малюнок відповідають даним, що подані у «Малоросійському гербовнику» [24], окрім напрямку хорта: опис поданий геральдично правильно, а зображення – ні.

Романовичі. Даний герб у чорно-білому зображенні у супроводженні опису розміщений серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 1802 р. «Правильне розташування в гербі фігур, а саме: підкови з хрестом на червоному, серця зі струлою, півмісяцем і зорею на білому, голубом із листям на стеблі в дзьобі, і кіраса на блакитному полях. Значення покриті невідомістю, але герб цей від початку знаності роду вживали предки мої і нині спадково я і весь рід на печатках вживаємо. До цього герба секунд-майор Стефан Романович» [25]. З малюнку дізнаємося про додаткові елементи герба, які не згадані у «Малоросійському гербовнику» [26]. Щит увінчує шолом (камінь?) із короною невизначеного типу, у

клейноді – три страусових пера; як щитотримачі виступають обернені єдиноріг та лев, що спираються на арматуру (прапори, барабан, литаври, гармату, шаблю, ядра) [27]. Поєднання щитотримачів єдинорога та лева є дивним в українській геральдиці. Звідки ж такі британські мотиви? Невідомо. Крім Стефана в документі згадані його брати: Михайло, Федір, Лев, Іван, Йосип.

Печатка поручника Павла Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 25×28 (?) мм, пошкоджена.

Зображення: овальний щит покритий шляхетською короною, оточений замість намету мантиєю [28].

Печатка майора Стефана Івановича Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 13×17 мм, пошкоджена. Зображення: овальний щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і трьома страусовими перами у клейноді, щит оточений зправа шаблею та оливковою гілкою, зліва – шаблею та прапорами, знизу – гарматами, на щиті з горизонтальною штриховкою підкова кінцівками донизу у супроводі лицарського хреста зверху і в середині; дана композиція займає верхню частину печатки, у нижній – літера «Р» в оточенні рослин (?) [29]. Дана композиція відображає шляхетський герб «Любич».

Печатка надвірного радника Михайла Петровича Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 20×25 мм, пошкоджена. Зображення: п'ятикутній (?) щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і трьома страусовими перами у клейноді, наметом із горизонтальною штриховкою, щит оточений арматурою: прапорами, сурмою, рушницею, на щиті з діагональною зліва направо штриховкою підкова кінцівками донизу у супроводі лицарського хреста зверху і в середині [30]. Дана композиція відображає шляхетський герб «Любич».

Печатка майора Лева Петровича Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 20×25 мм. Зображення: п'ятикутній (?) щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і трьома страусовими перами у клейноді, наметом із горизонтальною штриховкою, щит оточений арматурою: прапорами, гарматами, рушницею, барабаном, на щиті з діагональною зліва направо штриховкою підкова кінцівками донизу у супроводі лицарського хреста зверху і в середині [31]. Дана композиція відображає шляхетський герб «Любич».

Печатка ротмістра Івана Федоровича Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 19×23(?) мм. Зображення: абрєвіатура «ІК» в оточенні гілок (?) [32].

Печатка підпоручика Федора Івановича Романовича подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, кругла, діаметр 8 мм. Зображення не зрозуміле [33].

Як бачимо, Романовичі мають зовсім різні підходи до створення власних печаток. Варто відмітити, що більшість із них, незважаючи на складний родовий герб, використовувало на них його елемент – шляхетський герб «Любич».

Роменські. Печатка Миколи Роменського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1

прим., 08.01.1823, сургучева, червона, овальна, розмір 22×25 мм, пошкоджена. Зображення: овальний щит у картуші покритий шляхетською короною, у клейноді хорт, оточений латинськими літерами «I» справа і «W» зліва, в щиті три балки (герб «Корчак») [34]. Герб даного роду в «Малоросійському гербовнику» відсутній. Цікаво, що картуш на печатці копіює картуш із герба Ніжинського козачого полку XVIII ст., а сама печатка схожа на печатку Івана Адасовського.

Салеманни. Даний герб у кольоровому зображенні у супроводженні опису розміщений серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 1803 р. генерал-майора кавалера ордена Святого Великомученика і Побідоносця Георгія четвертого класу Карла Магнуса Салеманна. Опис: «В червоному полі дві риби лососі срібні в хрест головами догори, над гербом дві того ж роду риби головами додолу. Намет над шоломом і зі сторін блакитний з золотом» [35]. Зважаючи на німецьке звучання прізвища, можна передбачити походження його власника із балтійських німців. Таким чином даний герб, незважаючи на лаконічність і наближення до польських зразків не можна вважати типовим для українського дворянства.

Саханські. Печатка майора Костянтина Максимовича Саханського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 22×24 мм, пошкоджена. Зображення: щит (?) покритий лицарським шоломом із шляхетською короною (?), у клейноді три страусових пера, щит оточений арматурою: трубами, прапорами, гарматою, ядрами, литаврою, зображення на щиті не проглядається [36].

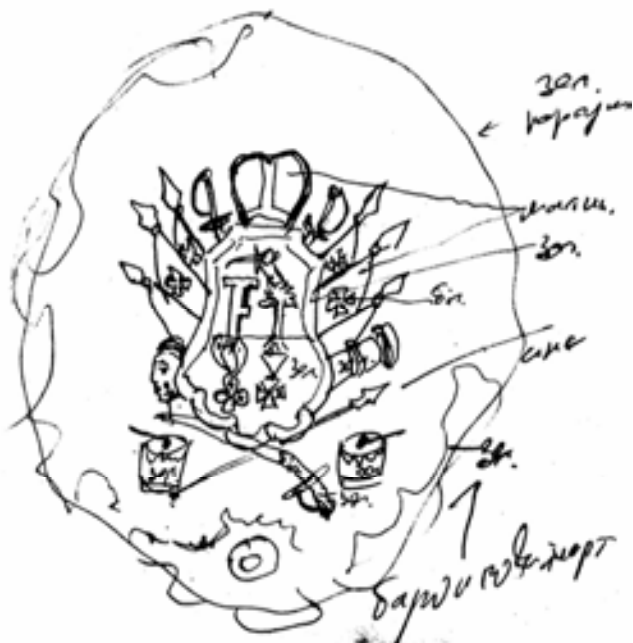
Печатка штабс-ротмістра Григорія Павловича Саханського подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 1817, сургучева, червона, овальна, розмір 25×28 мм, пошкоджена. Зображення: піраміда на постаменті у супроводі двох овальних щитів, в правому, покриту рослинами (?) аббревіатура «SS», в лівому покритому шляхетською короною із трьома страусовими перами і оточеному арматурою: рушницями, прапорами колона пронизана стрілами (?) в андріївський хрест [37]. Наявність піраміди може вказувати на зв'язки власника із масонами. Найближчий за звучанням рід «Малоросійського гербовника» Сахновські користувався гербом «Наленч» [38].

Сеничі (?). Печатка колезького регістратора Івана Сенича (?) подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 27.02.1814, сургучева, червона, кругла, діаметр 23 мм, пошкоджена. Зображення: літери «І» і «К» (чужа?) в оточенні гілок, на якій діадемоподібна корона [39].

Тарасевичі. Даний герб у кольоровому зображенні у супроводженні опису розміщений серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту 1803 р. Василя Івановича та Михайла Івановича Тарасевичів. Опис: «... герб ... тарча, який вживаний предками нашими, містить у собі фігури котрі хрестоподібн... дубом на твердій землі стоїть з ... верхом, над дубом рука з шаблею, а ... воєнною арматурою, зверху корона покладена (на малюнку вона схожа на малинову єпископську митру). Під низом цього герба з нас із Михайлом прибавлено два військових хреста: один Георгіївський, а інший

очаківський золотий знак, котрі до герба внесені від вищої влади» [40]. З малюнку дізнаємося про додаткові елементи герба, які не згадані у «Малоросійському гербовнику» [41]. Щит оточує військова арматура: шаблі, малинові прапори зі срібними лицарськими хрестами, золоті гармата, барабани, людська голова. Вся композиція розташована у бароковому картуші на зеленому тлі [42]. Очевидно, що нагороди на щиті є зайвими і не відповідають вітчизняній геральдичній традиції. Проте, вони є яскравим зразком намагань української старшини органічно влитися в лави російського дворянства.

Ярошенки. Печатка прапорщика Павла Ярошенка подана серед документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 11.03.1812, сургучева, червона, овальна, розмір 18×20 мм. Зображення: літери «П» і «Я» (Павел Ярошенко) в оточенні картушеподібного узору і колосків і увінчані витягнутою шляхетською короною [43]. Найближчі за звучанням прізвища «Малоросійського гербовника» Ярошенки-Шевельови і Ярошевські користувалися гербом «Заглоба» і «Яніна» [44].

Крім Павла Ярошенка у документі згадано Михайла Ярошенка, щодо якого підтверджується, що він син дворянина Єфима Ярошенка [45].

??? Печатка невідомого колезького реєстратора подана серед

документів формулярного списку дворян Ніжинського повіту – 1 прим., 08.01.1823, сургучева, червона, овальна, розмір 20×22 мм. Зображення: німецький щит покритий лицарським шоломом із шляхетською короною і наметом (горизонтальна штриховка підбивки), в клейноді пронизане стрілою крило вліво і літера «К», на щиті підкова пронизана шаблею в стовп [46]. Печать відтворює герб «Заглоба».

Як бачимо на початку XIX ст. продовжує існувати традиція XVII-XVIII ст. вживати на самобутніх гербах щити в оточенні військової арматури і на класичних польських – у поєднанні з шоломом, короною, клейнодом і наметом.

Приватні печатки можна розділити на такі групи за формою (почерговість за кількістю вживання):

1. Овальні.
2. Восьмикутні.
3. Круглі.

Приватні печатки можна розділити на такі групи за змістом зображення:

1. Абrevіатурні:
 - 1.1. абrevіатури (Кузьма Малатевич);
 - 1.2. абrevіатури з додатковими елементами (Леонтій Ігнат'єв, Олександр Наливайко);
 - 1.3. абrevіатура в оточенні гілок рослин (Іван Сеніч, Іван Романович, Михайло Менепховський).
2. Геральдичні:
 - 2.1. повний герб (князь Бартовець, Лев Романович);
 - 2.2. герб з ініціалами (Микола Роменський, Іван Адасовський, невідомий колежський реєстратор);
 - 2.3. геральдичні мотиви (Володимир Ковиченський).
3. Абrevіатурно-геральдичні:
 - 3.1. абrevіатура на щиті (Василь Волевич);
 - 3.2. абrevіатура на щиті разом із геральдичним зображенням (Онисим Баричівка);
 - 3.3. абrevіатура і герб на окремих щитах (Григорій Саханський).
4. Невизначені (Степан Бокій).

Варто відмітити про нові тенденції розвитку приватних печаток XIX ст. порівняно з попередніми двома століттями:

- практично не зустрічаються печатки, внутрішній простір яких займають гербові фігури;
- зростає поширеність вензелів;
- підпис ініціалів на гербових печатках став необов'язковим, абrevіатури посади не зустрічається;
- коловий напис зникає із вжитку(?);
- у вжитку існують переважно шляхетські корони, рідше невизначеного характеру або митроподібні;
- в оформленні печаток зменшується кількість рослинного орнаменту на користь арматури;
- як щитотримачі набувають поширення леви та коні (єдиногоги?);

- зростає кількість гербів із геральдичною штриховкою.

Цікаво, що схожі тенденції можна прослідкувати і у приватній символіці Правобережної України, на основі чого можна стверджувати про єдність символікотворення українських земель на початку XIX ст. [47].

ПОСИЛАННЯ

1. Відділ Державного архіву в Чернігівській області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
2. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
3. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
4. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
5. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
6. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
7. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 86, арк. 70.
8. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
9. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
10. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
11. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
12. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 3.
13. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – СПб, 1914. – С. 55.
14. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
15. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
16. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
17. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
18. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 4.
19. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
20. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 52.
21. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
22. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 86, арк. 20.
23. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 86, арк. 36.
24. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Вказана праця. – С. 119-120.
25. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 83.
26. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Вказана праця. – С. 151-152.
27. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 83.
28. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
29. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
30. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
31. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
32. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
33. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 12.
34. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
35. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 98.
36. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
37. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
38. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Вказана праця. – С. 160-161.
39. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 266, арк. 3.
40. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 115.
41. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Вказана праця. – С. 179-180.
42. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 68, арк. 115.
43. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 4.
44. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Вказана праця. – С. 212-213.

45. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 282, арк. 4.
 46. Там само, ф. 343, оп. 1, спр. 343, арк. 4.
 47. Алфьоров О. Особові печатки Правобережної України: кінець XVIII – перша половина XIX ст. – Біла Церква, 2005. – 100 с.

Олексій Лейберов (Ніжин)

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ НА НІЖИНЩИНІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Одним із наслідків масштабних битв Першої світової війни 1914-1918 років стала велика кількість військових, що потрапили в полон. На жаль, тема військовополонених традиційно залишається другорядною для військових дослідників та істориків. Цілеспрямована пропаганда створила в уяві пересічної людини стійкий, але не завжди вірний, стереотип про жорстокість, нелюдське ставлення до полонених із боку всіх ворогуючих сторін. Разом із тим, ця проблема поєднує в собі два дуже важливі напрямки історичного дослідження – соціальний і регіональний. Саме тому дослідження архівних матеріалів може пролити світло на різні аспекти даного питання – кількісний та якісний склад полонених, їх етнічний склад, економічне та соціальне положення, ставлення до них місцевої адміністрації та населення, дотримання їх прав, використання їхньої праці тощо.

Військові невдачі 1915 р. на західному фронті поставили Російську імперію в дуже складне становище. Були втрачені Польща, Білорусія, Прибалтика, частина України. Армія зазнала величезних людських та матеріальних втрат. «Російські армії були розбиті й не мали змоги чинити опір німецькому наступу» – писав англійський прем'єр-міністр Д.Ллойд Джордж у своїх мемуарах [1]. Це змусило російський уряд провести в кінці 1915 та на початку 1916 років позачергові мобілізаційні заходи і «поставити під рушницю» ще близько 1,5 млн. чоловік [2]. Разом із тим починає гостро відчуватися дефіцит робочих рук як у місті, так і на селі. Особливо болючою ця проблема була для регіонів, де сільське господарство домінувало. Не стала винятком і Ніжинщина...

«Так я залишився сам із дружиною при 24 десятинах орної землі при відсутності моїх трьох синів-орачів, забраних на війну. Мені вкрай потрібні робітники...» [3]. Таких листів-прохань, як цей від П.Лук'яненка, мешканця села Переяслівка, до Ніжинської волосної управи надходило дуже багато. Розуміючи неможливість припинити мобілізаційні процеси і намагаючись захистити та надати допомогу сільському господарству краю, Головне Управління Генерального Штабу Південно-Західного фронту в травні 1916 р. дало дозвіл на залучення до робіт військовополонених. Одночасно створювалася міжвідомча комісія, яка повинна була розподіляти полонених Дарницького табору під Києвом між земськими управами губернії, а ті, в свою чергу, мали виділяти їх «замовникам». Від початку процес залучення і розподілу військовополонених на роботи знаходився під контролем Російського комітету допомоги військовополоненим, який слідкував за дотриманням